

A modellek elsősorban az önállóság, a dokumentumok beszerzésének és feldolgozásának problémáit veszik figyelembe. A további részletezésnek a következő szempontokon kell alapulni: dokumentumfajták; a dokumentumok eredete; a beszerzés módja; a beszerzés költségvetése; raktározás; a szerv felépítése és irányítása, személyzete; az I+D-szerv és a könyvtár funkciói; székhely; technikai felszerelés; a szakterület nagysága; finanszírozás.

Hogyan „dolgozik” a tájékoztatás?

M. KOROLEV

A Pravda 1974. szeptember 11-12-i számaiban, a lap tudományos rovatának helyettes vezetője tollából közölt cikk (Kak "rabotaet" informacija?) kivonatos fordítása SONNEVEND Péter munkája.

"Javitani kell a tudományos és műszaki tájékoztatást, biztosítani kell, hogy a technika, a technológia, a termelés-szervezés és a vezetés területén elért tudományos eredményekről, az élenjáró tapasztalatokról szóló adatokat rendszeresen továbbadják az érdekelt ágazatoknak és vállalatoknak... Növelni kell a szabadalmi tevékenység és szabadalmi tájékoztatás serkentő szerepét." - olvashattuk már az SzKP XXIV. kongresszusának határozatában is.

A Szovjetunióban egy sajátos "iparág", az országos tudományos és műszaki információs rendszer (OTMIR) jött létre, amelynek jelentős szerepe van a tudományos és műszaki haladás ütemének meggyorsításában, a gazdasági hatékonyság növelésében. A kilencedik ötéves tervidőszak éveiben (1971-1975) a többi ágazathoz hasonlóan az OTMIR is nagyot lépett előre a fejlődés útján.

Az OTMIR legfontosabb mennyiségi mutatói:

- tájékoztatási intézményeinek száma: 10 össz-szövetségi szintű, 86 ágazati központi, 15 köztársasági és 89 regionális ágazatközi profilu önálló intézmény, ezenkívül helyi (intézeti-intézményi) tájékoztatási részleg mintegy 10 000 működik, s utóbbiak számát növeli még további 1500 szakkönyvtár;
- a tájékoztatásügyben dolgozók száma 155 000;
- az OTMIR felhasználóinak száma: mintegy 5 millió kutató és gyakorlati szakember;
- a "nem-hagyományos" dokumentumok (kutatási jelentések, találmányi leírások, gyártmányismertető, tudományos kéziratok, fordítások, normatív-műszaki előírások stb.) együttes mennyisége eléri a másfél milliárd egységet.

Néhány adat a legnagyobb intézményekről: A VINITI, referáló folyóiratai forrásaként, évente 131 ország 66 nyelven kiadott több tizezer féle kiadványából másfél milliót meghaladó közleményt dolgoz fel, s egyik szolgáltatása keretében igénylésre 5,5 millió oldalról juttat el felhasználóihoz xerox-, fénykép- vagy mikrofilm-másolatot. A VNTICentr (Vszeszozjuznüj naucsno-tehnicsezkij informacionnüj centr - Össz-szövetségi Tudományos és Műszaki Információs Központ) mikrofilmeken tárol mintegy 500 ezer kutatási jelentést, disszertációt.

A tervidőszak éveiben az OTMIR intézményhálózata számbelileg lényegesen nem bővült. Új intézmény az országos fordításnyilvántartó központ (VCP, Vszeszozjuznüj centr perevodov naucsno-tehnicsezkij literaturü i dokumentacii - Tudományos és Műszaki Szakirodalmi és Dokumentációs Fordítások Össz-szövetségi Központja), ezen kívül négy ágazati és 21 regionális (ágazatközi) központ jött létre. Tájékoztató kiadványt az 1970-es 180 intézménnyel szemben 1974-ben már csak 100 jelentetett meg folyamatos jelleggel (a kiadványok - a teljes példánymennyiség - összterjedelme is jelentéktelen mértékben, 16 ezer ivvel növekedett). Ily módon nem az extenzív növekedés jellemző ezekre az évekre. A rendszer primér információbázisa viszont másfélszeresére nőtt. Megkezdődött a fejlesztési munkák nyilvántartása - a korábbi szintre, a tudományos kutatások regisztrálására építve -, másfelől a természet- és alkalmazott tudományok köréhez felzárkózva, a társadalomtudományi tájékoztatás is jelentősen előrelépett, főleg az INION (Insztitut naucsnoj informacii po obscsesztevennüm naukam - Társadalomtudományi Tudományos Tájékoztatási Intézet) tevékenységének kibontakozásával. Hasonlóan fontos láncszeme az OTMIR hálózatának az ágazatközi információáramlás új felelős szerve, az Össz-szövetségi Ágazatközi Tájékoztatási Intézet (Vszeszozjuznüj insztitut mezsotraszlevoj informacii). Egyre szélesebb regionális hálózatot épít ki a szabványügyi tájékoztatás, amely 300 ezres állományával jelentősen hozzájárul a normatív-műszaki dokumentumok gyakorlati érvényesítéséhez. A gyártmányismertető kiadványok több milliós központi gyűjteményét a GPNTB gondozza - csupán olvasótermeiben évente 4,5 milliós prospektust adnak kézbe, s megkezdődött e téren is a regionális bázisok kiépítése. 1971-től háromszorosára nőtt az idegen nyelvű dokumentumokról készített fordítások terjesztett ivterjedelme. Kötelező jelleggel regisztrálják az országban végzett fordításokat, s csökken a fordítások átlagos átfutási ideje.

"Szolgáltatási" fázisába jutott a KGST-tagországok által létrehozott Nemzetközi Tudományos és Műszaki Információs Központ (NTMIK), amely mintegy sarkpillére a szocialista országok tervezés alatt álló nemzetközi tájékoztatási rendszerének.

A tájékoztatási tevékenység mind szélesebb körben hasznosítja a legfejlettebb technikai megoldásokat (számítógépek, hírközlő berendezések, reprográfia stb.). A VNTICentr 1974 végéig gépre vitte a teljes kutatási jelentés-állományt, a VINITI több referáló kiadványát is számítógép segítségével állítja elő. A "Tudományos és műszaki tájékoztatás a Szovjetunióban" elnevezésű 1974-es kiállításon 30 automatizált információkereső rendszert mutattak be. Így egyikük, a FTOR 20-30 perc alatt szolgáltat adatot pl. a fluor részvételével végbemenő vegyi reakciókról.

Bővül a felhasználók tábora: az előző tervidőszakhoz viszonyítva 25%-kal több szakember él az OTMIR szolgáltatásaival. Egyidejűleg két és félszeresére nőtt, s eléri a 350 ezret azok száma, akiknek igényeit a figyelőszolgálat (szelektív információterjesztés: SDI) keretében elégítik ki. Jelentős változások észlelhetők a tájékoztató kiadványok vonatkozásában: ma már több mint 80%-uk évente 12-52 alkalommal jelenik meg, s több mint 600 kiadványt - együttes példányszámuk 3,5 millió - postai előfizetés útján bárki megszerezhet (a tervek szerint a nyilvános postai terjesztés pár éven belül az összes tájékoztató kiadványra kiterjed).

Ám még mindig gyakori az az eset, hogy érdekelt intézmények és szakemberek nem a szakterületi tájékoztatási intézménytől, hanem napilapok, népszerű ismeretterjesztő kiadványok hireiből szereznek tudomást új gépekről vagy tudományos eredményekről. Mi okozza ezt? Van-e egyáltalán közvetlen kapcsolat az információellátásra fordított kiadások és a tudományos-technikai haladás üteme közt? Egyes vélemények szerint az új tudományos eredmények 80-85%-áról a kutatók a nem-publikált dokumentumból értesülnek. Másrészt közgazdászok állítják, hogy a kutatásokra fordított összegek 40-70%-át az emészti fel, hogy nem veszik figyelembe a már meglévő eredményeket. E tekintetben több nem-et vetnek az információs rendszer szemére: túl sok a nem szükséges információ a szelektivitás hiánya miatt, nem elég gyors a szolgáltatás, gyakran nem hozzáférhető újdonságokról tájékoztatnak (például még nem kezdődött el az új termék szériagyártása) stb.

A tájékoztatási tevékenység valóban számos tekintetben gyermekbetegségekkel küszködik, ezek azonban részben objektív, tájékoztatási rendszeren kívüli okok függvényei. Nehéz például az információbázis teljességét biztosítani, mikor az országban működő 22 ezer tervezőiroda fejlesztési munkáinak csupán 3%-át tudta regisztrálni a VNTICentr 1974-ben (a kötelező regisztrálás 1973 elejétől érvényes a fejlesztési munkákra is). A kutatásnyilvántartásban is vannak hiányosságok több főhatóság területén. (Egészségügyi, Felsőoktatási, Mezőgazdasági Minisztériumok, Tudományos Akadémia). Egyes minisztériumok nem követelik meg a figyelmet a fordítások nyilvántartásában sem. Mielőbb meg kellene teremteni az egyes anyagok és vegyületek szabványosított adatainak információbankját, azonban a Szabványügyi Állami Bizottság még megfelelő munkaprogramot sem fogadott el a kérdés megoldásáról.

Magának a tájékoztatási tevékenységnek, az OTMIR-nek is jelentős változáson kell keresztülmennie. Munkája hagyományosan abban merül ki,

hogy több-kevesebb sikerrel összegyűjti a dokumentumokat s továbbítja a felhasználókhoz. Napjainkban égető szükség van az elemző, értékelő tevékenység fokozására. Ezáltal lenne képes a tájékoztatás aktív hatást gyakorolni a tudományos-technikai fejlődésre, a népgazdasági tervek kidolgozására. A továbbiakban pedig az legyen a célkitűzés, hogy a kutatásokról, fejlesztési munkákról szóló információkat ne azok befejezésének, hanem még tervezésének időszakában összegyűjtsék és továbbítsák minden érdekeltnek.

A válogató-értékelő mozzanat előtérbe kerülése, a "közlünk"-ról a "javasolunk"-ra történő áttérés megkívánja a tájékoztatásügyben foglalkoztatottak képzettségi színvonalának emelését is. Ma még csupán az érdemi munkatársak 50%-a rendelkezik felsőfoku végzettséggel (az ágazatközi profilu regionális szerveknél pedig mindössze 30%). A gépesítettégi színvonal is kívánnivalókat hagy maga után. A "főhivatású" tájékoztatási intézmények többsége is a hagyományos kézügytechnikaival dolgozik, 26 rendelkezik saját számítógéppel, s 37 bérel gépidőt. Ez mindössze a legfontosabb intézmények egyharmada. A másolási kapacitás az igények 10%-ának kielégítésére elegendő. Mikrofilmező berendezés minden második intézmény-nél található, mikrolap készítésére alkalmas gép sehol sincs. A gyártott géptípusok minősége sem nyújt vigasztaló képet - a másolóberendezések gyártását rendelés hiányában (!) egyharmadára csökkentették. Ezek a problémák az Állami Tervbizottság és a felelős minisztériumok megfelelő hozzáállását igénylik.

Csak az általános érdekeltség növelésével érhető el, hogy áthidalják a ma még növekvő szakadékot a központosított információellátás és a helyi szintű felhasználás között. Ez ma az egész rendszer Achilles-sarka. A helyi tájékoztatási szervek hálózata nemsze nem felel meg a nagyvállalatok, kutató-fejlesztő és egyéb szóbajöhető intézmények számának. A problémát fokozza, hogy az intézményi szintű tájékoztató munkatársak személyzetileg az adminisztratív kategóriába tartoznak, s így bármilyen létszámcsökkentésre, átszervezésre kerül sor - a leggyakoribb áldozatok éppen ők. Nyilván azért, mert még nem mindenütt tudatosult az a törvényszerűség, hogy a ma nem kellően tájékozottak holnapra elmaradottakká válnak. Tartalékok rejlenek a tájékoztató szolgáltatások jobb reklámozásában is (a központi intézmény nem kapna napi 1200 igénylést normatív-műszaki előírásokra, ha az érdekelt felhasználók tudnának arról, hogy a legközelebbi regionális szerepkörű szervtől is megkaphatnák ezeket a dokumentumokat).

A tudományos-technikai haladás több mutatószámmal jellemezhető. A villamosenergia-fogyasztás, a technikai ellátottság mellett a termelés színvonaláról mind többet árul el az információval való ellátottság, az informáltság mértéke is. A szovjet tájékoztatási rendszerre, mint a világ legkiterjedtebb rendszerére, e tekintetben különösen jelentős feladatok hárulnak, ezért tökéletesítése, hatásának és hatékonyságának emelése elsőrendű népgazdasági feladat.